

Р.М. Айтжанова¹, М.А. Жұмабай¹

*¹ Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
Қарағанды қ., Қазақстан*

ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДЕ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Аталмыш мақалада авторлар оқыту процесінде студенттердің бойындағы өзін-өзі тану және өзін-өзі рухани-шығармашылық тұрғыда жетілдіру бойынша басқару қабілеттері мен ерекше қасиеттерін қалыптастырудағы және оны дамытудағы әдістерін қамтиды. Білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамыту қажеттілігі мен олардың көшбасшылық мәселелерінің жеткіліксіз дамуы арасындағы қайшылықтардың орын алуын анықтайды. Студенттердің бойындағы көшбасшылық қабілеттерін зерттей келе авторлар, психология-педагогикалық ұсыныстар жасап, студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамыту үшін көшбасшылықты жауапкершілік ретінде қарастыру, өз жобаларын құрып, оны ұйымдастыруда, шешімдер қабылдауға және таңдау жасауға дайын болу керектігін, сонымен қатар, студенттердің қоғамға тез және мақсатты түрде бейімделіп кетудегі жеке қасиеттерін қалыптастыруға бағдарлану қажеттігін, педагогикалық тұрғыдан өзін-өзі дамытуда жаңа дағдылар мен тәсілдерді меңгеруі керектігін қарастырады.

Түйін сөздер: *психология, көшбасшылық, студенттер, білім-беру, жеке тұлға, жастар, ерекше қасиеттер, өзін-өзі дамыту, қоғам.*

Айтжанова Р.М.¹, Жұмабай М.А.¹

*¹ Карагандинский государственный университет имени Е.А. Букетова
г. Караганда, Казахстан*

Аннотация

В данной статье авторы освещают методы формирования и развития управленческих навыков и особых качеств студентов в процессе обучения самопознанию, духовному и творческому самосовершенствованию. Выявляет противоречия между необходимостью развития у студентов лидерских качеств и неразвитостью их лидерских проблем. Изучая лидерские качества студентов, авторы дают психолого-педагогические рекомендации, рассматривают лидерство как ответственность за развитие лидерских качеств студентов, готовы создавать и организовывать свои собственные проекты, принимать решения и делать выбор, а также быстро и целенаправленно адаптировать студентов. в общество. Учитывает необходимость сосредоточения внимания на формировании личностных уходящих качеств, а также на приобретении новых навыков и подходов к педагогическому саморазвитию.

Ключевые слова: *психология, лидерство, студенты, образование, личность, молодежь, особые качества, саморазвитие, общество.*

R.M. Aitghanova¹, M.A. Zhumabay¹

*¹Karaganda State University named after E.A. Buketov
Karaganda, Kazakhstan*

Abstract

In this article, the authors highlight the methods of formation and development of managerial skills and special qualities of students in the process of teaching self-knowledge, spiritual and creative self-improvement. Reveals contradictions between the need to develop student's leadership skills and the lack of development of their leadership problems. Studying the leadership qualities of

students, the authors give psychological and pedagogical recommendations, consider leadership as a responsibility for the development of students leadership qualities, are ready to create and organize their own projects, make decisions and make choices, as well as quickly and purposefully adapt students to the society. It takes into account the need to focus on the formation of personal outgoing qualities, as well as on the acquisition of new skills and approaches to pedagogical self-development.

Key words: *psychology, leadership, students, education, personality, youth, special qualities, self-development, society.*

Қазіргі қоғам өсіп келе жатқан тұлғаға ерекше талаптар қояды. Бүгінгі таңда жеке тұлғаны дамытудың тиімді әдістерін іздеу және әлеуметтік белсенді жастардың көшбасшылық қасиет-терін қалыптастыру, қоғамға тез және мақсатты түрде қосыла алатын, әлеуметтік және өндірістік мәселелерді шешудің жаңа жолдарын тез табатын әлеуетті көшбасшыларды тәрбиелеу мәселесі өткір тұр. Қазіргі еңбек нарықтарының қажеттіліктеріне жауап беретін маман даярлау үшін кәсіби күзиреттіліктің бір бөлігі бола алатын жеке қасиеттерді қалыптастыруға бағдарлану қажет. Дәл осы қасиеттер күзиреттіліктің өзгеруіне әкелетін шексіз технологиялық өзгерістер жағдайында жеке тұлғаның тұрақтылық әлеуетін құратындығын ескере отырып, мұндай қасиеттер педагогикалық құралдармен қамтамасыз етіледі. Бұл педагогикалық теорияны еңбек нарықтарының нақты сұраныстары тұрғысынан өзекті етеді.

Көшбасшылық қазіргі білім беру жағдайында үш есе жүктеме алады. Біріншіден, бұл қалаған сапа, оған ие болу – білім беруді жалғастырудың қажетті шарты. Екіншіден, көшбасшылық – жоғары оқу орнында оқудың нәтижесі, тиімді әлеуметтік және кәсіби бейімделудің кепілі. Үшіншіден, университеттің қоғамдық дамуға қосқан үлесі. Тұлғаның көшбасшылық әлеуетін дамыту процесін сәтті педагогикалық қамтамасыз ету үшін жаһандану дәуірінде, адам нақты және виртуалды қарым-қатынастардың едәуір күрделі қатынастарына енген кезде, көшбасшылықты түсіну біршама өзгертініне назар аудару керек [1]. Көшбасшылық ұғымы әлеуметтануда, саясаттануда кең таралған.

Психология және адам мен қоғам туралы бірқатар басқа ғылымдар бұл құбылыс кең теориялық және эмпирикалық зерттеулерге арналған. Бұл проблема қазіргі уақытта әсіресе өзекті болып табылады. Өйткені әлеуметтік белсенді адам дамудың қажетті жеке траекториясын таңдай алады. Бұл өз кезегінде жас адамға өмірде шешім қабылдауға, өз орнын табуға мүмкіндік береді.

Ерте балалық шақта пайда болатын көшбасшылыққа бейімділік тұлғаның сапасы ретінде дамиды және адамның өзін-өзі растау және өзін-өзі анықтау құралы ретінде қызмет етеді. Мектептегі өмір кезеңінде балаларға тән көшбасшының жеке қасиеттері өмірдің келесі кезеңдерінде дами алады және дамуы керек. Бұл әсіресе оның студенттік жасы ретінде белгіленген кезеңіне қатысты [2].

Алайда, іс жүзінде колледж студенттері арасында өздерінің жеке көріністері бойынша инициативті емес, қандай да бір айқын қабілеттерге ие емес және өз күштерімен беделді әлеуметтік мәртебеге қол жеткізуге, өз ойын білдіруге тырыспайтын студенттердің үлесі әлі де айтарлықтай. Мұндай көріністер олардың әлеуметтік бейімделу және кәсіби қалыптасу процестерін қиындатады. Осыған байланысты, мектептегі және мектептен кейінгі кезеңдерде жастарға көшбасшылық ұмтылыстарын дамытуға, демек, барлық әлеуметтік салаларда бәсекеге қабілеттілік пен жетістікке жетуге көмектесу үшін белгілі бір ұйымдастырушылық және психологиялық-педагогикалық іс-шаралар қажет. Осыған байланысты соңғы уақытта дайындыққа нақты әлеуметтік тапсырыс қалыптасты.

Орта кәсіптік білім беру жүйесінде айқын ұйымдастырушылық дағдылары, әлеуметтік белсенділікке ішкі ұмтылысы, өз мақсаттарына жету үшін ұзақ эмоционалды, жігерлі, зияткерлік және физикалық қарқынды жұмыс қабілеті бар, стандартты емес идеяларды ұсына алатын және басқаларды басқара алатын біліктілік деңгейіндегі маман қажет [3].

Көшбасшылық – бұл, ең алдымен, өзін-өзі тану, өзін-өзі жетілдіру бойынша жұмыс. Өзін-өзі түсінуді тереңдету, жеке өзін-өзі дамытуда жаңа дағдылар мен тәсілдерді меңгеру. Жеке

тұлға-ның маңызды өзгерістері өзіне деген сенімділікті, шеберлікті, қолдауды және ең алдымен, бәрін жаңа жолмен жасау қабілетін дамытуды қамтиды. Болашақ көшбасшының міндеті – олардың тәсілдері мен қабілеттерін табу және талдау, олардың әлеуетін анықтау, басқаша әрекет етуді үйрену.

Өзін-өзі тану, өзін-өзі анықтау, өзін-өзі растау, шығармашылық өзін-өзі дамыту қабілеті жеке тұлғаның көшбасшылық қасиеттерін дамытудың маңызды шарттарының бірі болып табылады [4].

Қазіргі уақытта "көшбасшы" ұғымы топтың барлық басқа мүшелері өздерінің мүдделеріне әсер ететін және белгілі бір ұжымдық құндылықтардың толық жиынтығымен бүкіл топ қызметінің бағыты мен сипатын анықтайтын ең жауапты шешімдерді қабылдау құқығын мойындайтын адамды білдіреді. Студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамыту үшін көшбасшылықты жауапкершілік ретінде қарастыру, өз жобаларын құруға, шешімдер қабылдауға және таңдау жасауға дайын болу, соның ішінде шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі жетілдіру арқылы көшбасшылық әлеуетті дамытуға жағдай жасайтын дидактикалық технологияларды қолдану қажет.

Алайда, қазіргі жастар әрдайым күрделі мәселелерді тиімді шеше алмайды, бірлесіп құруға, алқалыққа қабілетті емес. Көбінесе олар жауапкершілікті өз мойнына алғысы келмейді, бастама көтеріп, маңызды шешімдер қабылдайды. Сондықтан университеттегі оқу процесі студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамытуға, осы үшін тиімді психологиялық-педагогикалық жағдай жасауға бағытталуы керек. Студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамыту қажеттілігі мен студенттік көшбасшылық мәселелерінің жеткіліксіз дамуы арасында қайшылық бар.

Қарастырылып отырған мәселеге арналған жұмыстарды талдау негізінде біз университеттің көп этникалық ортасында студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамыту бойынша келесі психологиялық-педагогикалық ұсыныстарды жасадық:

- Жоғары оқу орнындағы оқу-тәрбие процесін көшбасшыларды қалыптастыру үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағыттау керек;
- студенттердің өзін жауапты, белсенді және бастамашыл тұлғалар ретінде сезінуі және көрсетуі үшін жағдай жасау қажет;
- студенттердің көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру және дамыту "студент-оқытушы", "студенттік топ - оқытушы" жүйелеріндегі жеке тұлғаға бағытталған өзара іс-қимыл процесінде жүзеге асырылуы тиіс»;
- әр түрлі ұлт студенттерінің, курстар мен дайындық бағыттарының бірлескен шығарма-шылығына қолайлы жағдай жасау қажет;
- оқытушылар мен кураторлар үшін семинарлар ұйымдастыру, оларды көшбасшы студент-термен жұмыс істеу үшін қажетті біліммен қаруландыру;
- студенттердің көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру және дамыту барысында рөлдік ойындар, пікірталастар, диспуттар, минитеатр және, әрине, психологиялық тренинг сияқты жұмыс түрлерін қолданған жөн (оларға қатысу үшін студенттерді көшбасшылық қасиеттердің даму деңгейіне байланысты топтарға бөлу керек);
- тренингтік сабақтар шеңберінде мультимәдени қарым-қатынас саласында студенттердің білімін алуға, кеңейтуге және тереңдетуге бағытталған тақырыптық әңгімелер мен шағын дәрістер циклін ұйымдастырған жөн;
- мультимәдени сипаттағы топтық жұмыс үшін мейірімді, белсенді, тиімді жұмыс ортасын құру үшін әр түрлі ұлт студенттерінің тобына қосылу қажет [5; 6; 7; 8].

XXI ғасырдың басындағы қазіргі қоғам өмірдің барлық салаларындағы түбегейлі өзгерістермен, еліміздегі әлеуметтік-экономикалық, саяси және басқа қатынастардың реформаларымен, жастардың құндылықтары мен құндылық бағдарларын қайта бағалаумен, әлеуметтік болмыс пен сана мазмұнының өзгеруімен сипатталады. Бүгінгі таңда ғалымдар,

элеуметтану-шылар мен саясаттанушылар айтып отырған экономикалық және өмірдің басқа салаларындағы дағдарысты еңсеру бүкіл қоғамды да, білім беруді де модернизациясыз мүмкін емес.

Көшбасшылық адамзат сияқты ескі. Ол барлық жерде – үлкен және кіші ұйымдарда, бизнесте және дінде, кәсіподақтар мен қайырымдылық ұйымдарында, компаниялар мен университеттерде бар. Көшбасшылық, оның барлық мақсаттары мен міндеттері үшін кез-келген ұйымның бірінші белгісі болып табылады. Көшбасшылық болу үшін топтардың болуы қажет, ал топтар пайда болған жерде көшбасшылық пайда болады. Қоғамға өз бетінше шешім қабылдауға қабілетті, оларды жүзеге асыру үшін жауапкершілікті алуға дайын, өз қызметінің мақсаттарын нақты анықтай алатын, оған қол жеткізудің нұсқаларын болжай алатын, барысы мен нәтиже-лерін талдай алатын, қиындықтарды жеңе алатын, сондай-ақ басқа адамдармен қарым-қатынас-ты дұрыс құра алатын білікті және белсенді мамандар қажет. Командада жұмыс істеу, яғни көшбасшылық қасиеттерді көрсету. Бұл міндеттерді шешуде білімге ерекше рөл беріледі, оның жалпыұлттық мүдделері оны жаңғырту тұжырымдамасында көрініс табады және адам факторы-ның рөлінің өсуімен, жеке тұлғаның элеуетті мүмкіндіктерін ашумен байланысты.

Көшбасшылық қасиеттерді қалыптастыруға әсер ететін факторлардың бірі – элеуметтік орта. Бұл элеуметтік экономикалық формациялардың түріне, сынып пен ұлтқа, тұрмыстық және кәсіби айырмашылықтарға (қалалық орта, ауыл ортасы, өндірістік орта, көркемдік және т.б.) байланысты. "Элеуметтік орта" ұғымын адамның тұрғылықты жері ретінде қарастырылады және екі ұғымға бөлінеді: "қалалық орта" және "ауыл орта".

А.Р. Фонарева, «кәсіби қызметтің құрылымы және оның мазмұны өзгеріссіз қалмайды, олар маманның жеке өсуіне байланысты өзгереді. Тұлғаның дамуы кәсіби қызметтің дамуын ынта-ландырады, ал оның жаңа сапалық деңгейі, өз кезегінде, жеке тұлғаның одан әрі өсуіне әкеледі» деген.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде келесідей қорытындылар жасауға болады:

- белгілі бір дамуды қабылдаған бейімділікке назар аудара отырып, оқу процесінде көшбасшы тұлғасының жаңа психикалық құрылымдарын (мотивациялық, семантикалық, интеллектуалды және т.б.) қалыптастырған жөн;

- жеке өсу сәтті кәсіби қызметке бағытталуы мүмкін яғни, күшті кәсіби мотивацияны дамытуды көздейді [9].

Қорыта айтқанда, көшбасшылыққа деген ұмтылыс өзін-өзі жүзеге асыруға, қарым-қатынас жасау тәжірибесі мен басқа адамдармен адамның өзара әрекеттесу барысында өзін-өзі көрсетуге ықпал етеді. Шығармашылық элеуеті мен күшті мінезіне ие адам көшбасшы ретінде үнемі қызықты нәрселерді, айналадағы шындықты өзгертетін қызықты оқиғаларды іздейді.

Ол мұнымен тоқтамайды. Өзінің және басқалардың еркіне бағыну, мақсатқа жету. Бұл қызықты, ерекше, адамды баурап алады. Стандартты емес ойлау және жаңа нәрсеге деген ізденіс – шығармашылық адамның ең өнімді қасиеттері. Өмір куәландырғандай, көшбасшылық ойлау болашақта да, қазіргі уақытта да өз жемісін береді. Топтағы немесе топтан тыс құрбыларын баурап алу қабілеті ересек жаста сәттілікке жетуді болжайды. Көшбасшылық студенттері ең бастамашыл, олар тапсырманы бірінші болып орындайды, олар өзіне сенімді, көп күледі, өздеріне риза болып көрінеді, бәріне қызығушылық танытады. Сонымен, өзіне деген сенімділік, бастамашылдық, жан-жақты қызығушылық дегеніміз – адамның ішкі белсенділігін анықтайтын және оның кедергілерді жеңу, жаңа жолдарды табуы, жеке шығармашылық қабілеттерін көрсе-тіп қана қоймай, басқа адамдарды шығармашылық мәселелерді шешуде біріктіретін қабілетін сипаттайтын интегративті қасиеттер. Элеуметтік орта көшбасшылықтың даму деңгейіне әсер етеді. Адамдардың жақсы көшбасшы бола алмауының басты себебі – өзіне деген сенімділіктің болмауы. Басқалардың өзін тыңдап, түсінетініне сенімді бола алмауы. Сондықтан сыныпта, колледжде, университетте, жалпы ортада көшбасшылық қасиеттері әлсіз оқушылар мен студенттер өзін-өзі толық көрсете алатындай жағдай жасау керек.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі:

1. Golovanova I.I. Vliyanie gruppovyh tekhnologij obucheniya na razvitie liderskih kachestv lichnosti i proektirovanie «YA-konceptii tvorcheskogo samorazaitiya» studentov (stat'ya). / I.I. Golovanova // *Obrazovanie i samorazvitie*. 2008. №2(8). – S.13-19.
2. Vezhevich T.E. *Pedagogicheskie usloviya razvitiya liderskih kachestv uchashchihsya*. Ulan-Ude: Belig, 2005. –172 s.
3. *Psihodiagnostika: kolleksiya luchshih testov/ sost. Istratova O.N., Eksatusto T.V.* – Rostov-na-Donu: Feniks. 2003. – 375 s.
4. Sergeeva T.S. *Razvitie liderskih kachestv studentov // Professional'noe obrazovanie. Stolica*. № 9/2010. – 40-41 s.
5. Evtihov O.V. *Trening liderstva [Tekst]: monografiya / O.V. Evtihov.* – SPb.: Rech', 2007. – 256 s.
6. Konysheva L.N. *Formirovanie liderskih kachestv studentov posredstvom uchastiya v deyatelnosti organov samoupravleniya [Tekst]: dis. ... kand. ped. nauk / L.N. Konysheva.* - Kirov, 2009. – 190 s.7. Тайкова Л.В. *Формирование лидерских качеств у будущих педагогов дошкольного образования в вузе [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Л.В. Тайкова.* – Великий Новгород, 2014. – 166 с.
8. Чубарова Ю.Е. *Формирование социокультурной компетенции как основы межкультурного общения студентов в условиях диалога культур [Текст] / Ю.Е. Чубарова // Гуманитарное знание: особенности, исторические и современные проблемы: сборник научных трудов по материалам I Международной научнопрактической конференции.* – Нижний Новгород: Профессиональная наука, 2016. – С. 36 - 45.
9. *Фундаментальная работа и практика. Том 1 - №4.* – Томск, 2010.